

MONOGRAFIA LITERARĂ ACTUALĂ METODE ȘI STILURI

DE

L. VOLOVICI

În prefața *Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent*, G. Călinescu regreta numărul mic și valoarea redusă a monografiilor existente, ca și lipsa altor lucrări de sinteză, necesare în elaborarea unei istorii literare. Aflîndu-ne din nou în preajma apariției unei ample *Istorie a literaturii*, lucrare elaborată cu participarea largă a celor mai competenți și experimentați istorici și critici literari, se poate constata, fără a cădea în generalizări pripite și excesiv de favorabile, că am ajuns într-un stadiu de dezvoltare și maturizare a cercetărilor literare destul de înaintat, stadiu care reflectă concludent un aspect al dezvoltării culturii românești în ultimele două decenii. E drept că „harta” istoriei noastre literare mai prezintă încă porțiuni „albe”, altele nu îndeajuns de conturate, dar, văzută în ansamblu, ea poate permite trecerea la sinteze vaste, la stabilirea unor linii de evoluție, la teoretizări bazate pe studii pregătitoare amănunțite. Faza actuală a cercetărilor filologice, biografice și de exegeză critică, departe de a a fi considerată ca încheiată, a permis, totuși, o dezvoltare remarcabilă a lucrărilor de sinteză urmărind atît *extinderea* și *valorificarea* critică a întregii moșteniri literare, cit și *aprofundarea*, ideologică și estetică, a problemelor generale de teorie și metodă (periodizare, curentele literare), printr-o aplicare suplă, din ce în ce mai matură a metodei materialist-dialectice. Explicarea apariției unui număr apreciabil de monografii, interesul pe care l-au stîrnit sînt legate și de necesitatea de a studia temeinic și integral operele scriitorilor și activitatea lor, de a prelua vechile contribuții critice valoroase, în cazul unor scriitori, de a restabili adevărul și de a corecta vechi judecăți de valoare, în cazul altora, și, în sfîrșit, de a reconstitui individualitățile creatoare care compun ansamblul literaturii noastre. Discuțiile pe marginea monografiilor apărute, bilanțurile și încercările de sinteză au confirmat eficiența acestei specii critice, dar și nevoia clarificării unor

probleme de principiu și metodă. Cercetarea de față își propune, în continuarea preocupărilor amintite, să sintetizeze unele observații, mai ales de ordin metodologic, pe marginea monografiilor apărute în ultimii ani¹.

Se știe că studiul vieții și creației unui scriitor are ca prototip vechea biografie plutarhiană, însă, ca specie critică, este, de fapt, o creație a secolului trecut, când înfrîurirea științelor exacte și încercările de aplicare a metodelor acestora în istoria artelor și a literaturii au dus la o înflorire a genului, conceput ca o relatare exactă a vieții artistului și o disecție minuțioasă a operei. Considerat întemeietor, Sainte-Beuve înnoiește și transformă biografia realizînd „biografia spirituală”, în care amănunțele vieții se îmbină cu interpretarea operei, pentru obținerea „portretului literar” al scriitorului văzut ca un exemplar într-o posibilă „istorie naturală a spiritelor”. Metoda sa, dezvoltată sau exagerată, a stat la baza istoriei și criticii literare franceze (și nu numai franceze) de mai târziu, întilnindu-se și contopindu-se, uneori, pe plan european, cu schema studierii „vieții și operei”, cunoscută în istoriografia literară germană.

Simplă și clară în aparență, în înțelesul ei actual, definiția monografiei, mai exact, stabilirea limitelor ei, devine dificilă dacă încercăm s-o extragem din generalizarea caracteristicilor studiilor ce se intitulază monografii. Observăm de îndată că au căpătat această denumire lucrări voluminoase de reconstituire biografică și de sinteză a operei, alături de studii reduse, limitate numai la un aspect al operei unui scriitor, eseuri ample sau chiar analiza unui motiv dominant în creația unui poet. S-a ajuns chiar la situația, destul de ciudată, mai ales prin folosirea exagerată a termenului „micromonografie”, ca simpla tipărire (sau retipărire) a unui studiu în volum să-i confere acestuia titlul de monografie. Varietatea lucrărilor monografice apărute a dus, desigur, la o extindere a sensului, dar o lărgire excesivă riscă să „devalorizeze” termenul. Oricît de flexibilă ar fi această specie, oricît de „proteică” ar fi (ca să împrumutăm un atribut al romanului), ea va însemna întotdeauna o contribuție de sinteză substanțială, cu o serioasă bază de analiză, care, pornind de la punctul cel mai avansat al cercetării, să constituie un pas înainte, să aducă fapte noi sau să propună o interpretare inedită, bine argumentată.

Monografia dedicată vieții și operei unui scriitor pretinde unele clarificări în ceea ce privește structura ei, mai ales din punctul de vedere al metodei și al principiilor călăuzitoare. O primă problemă este aceea a *biografiei*, element constitutiv fundamental în alcătuirea monografiei.

¹ În atenția noastră au fost numai monografiile închinăte scriitorilor, nu și cele consacrate unor curente literare, reviste etc. Nu am luat în considerare nici volumele apărute în colecția „Oameni de seamă”, profilul și obiectivele acestei colecții pretinzînd o discuție separată. De altfel, nefiind vorba de o sinteză a realizărilor în domeniul monografiei literare, ne-am permis să alegem pentru exemplificare numai acele lucrări care ni s-au părut mai semnificative pentru problemele discutate.

Necesitatea de a explica geneza și contradicțiile operei unui scriitor, ca și dorința de a reconstitui din noianul faptelor mărunte și al diversității atitudinilor, personalitatea complexă a artistului a impus metoda biografică drept una din metodele de bază ale istoriei literare. De la înșirarea cronologică a faptelor unui erou în vederea creării unui model de comportare civică, dominant într-o epocă, biografia literară a devenit un mod de a reinvia, cu ajutorul mărturiilor, documentelor și, mai ales, al operei, figura unui scriitor, de a crea un portret care să ofere cheia înțelegerii întregii sale evoluții ideologice și artistice. A realiza „viața” unui scriitor înseamnă acum să surprinzi cu exactitate și intuiție profilul moral, dimensiunile și complexitatea acestuia, să stabilești raporturile și interferențele dintre datele vieții și geneza operei, să sesizezi just cauzele care au determinat atitudinile particulare față de contradicțiile fundamentale ale epocii. Omul, văzut ca o expresie a trăsăturilor sale dominante, a împrejurărilor vieții sale, a formației spirituale și artistice și, mai cu seamă, a epocii sale, constituie finalitatea unei biografii. Metoda biografică a depășit astăzi faza pozitivistă, când acumularea informativă și documentară copleșea orice încercare de a extrage semnificații superioare, de a distinge ceea ce este accidental, terestru, de ceea ce este reprezentativ pentru valoarea umană a eroului. Biografului i se cere capacitatea de a recrea oameni și vremuri trecute, meritele lui se vădesc în investigația psihologică, în reconstituirea din „interior” a eroului, ele depind de gradul în care surprinde mecanismul intern al creației, complexitatea și adâncimea gândirii scriitorului. E firesc deci, ca orice cercetare biografică să aducă o viziune îmbogățită a eroului care să depășească lucrările anterioare, dacă nu printr-o imagine inedită, măcar prin aprofundarea și nuanțarea portretului cunoscut, prin luminarea altor aspecte ale individualității scriitorului. Toate acestea presupun o *organizare internă* a materialului, concentrarea faptelor în jurul unor focare menite să reliefeze, dincolo de nararea strict cronologică, ipostazele definitorii ale scriitorului, om al vremii sale, cu o complexă viață spirituală și afectivă, artist original, purtător al unei anume concepții social-politice. Aceste înfățișări multiple sînt orientate spre înțelegerea profundă a operei, căci „capitolele unei biografii — scrie G. Călinescu — sînt implicite sau explicite o cronologie a operei”². (De altfel, biografiile lui G. Călinescu constituie exemplul cel mai grăitor de organizare superioară, armonioasă în vederea obținerii unui portret integral). Autenticitatea portretului realizat este condiționată, astfel, de atitudinea biografului față de erou, de premisele inițiale și de justețea și perspicacitatea caracterizărilor de sinteză. Neglijarea sau minimalizarea unor manifestări ale scriitorului, dintr-o falsă pudoare sau idee preconcepută și, mai ales, pierderea din vedere a liniilor esențiale de dragul anecdoticii meschine contribuie la falsificarea, în proporții variate, a imaginii globale. Exigențele biografiei moderne implică o maximă obiectivitate, o atitudine critică lucidă față de scriitor, discernămint critic îmbinat cu înțe-

² G. Călinescu, *Despre biografie*, în *Cronicle optimistului*, București, 1964, p. 217.

legerea și explicarea complexă a cauzelor și a împrejurărilor care au generat o anumită comportare. Dar un scriitor apare într-o orînduire socială bine determinată, într-un stadiu anume al evoluției ei, particularizat și prin specificul națiunii căreia îi aparține; el se formează ca gânditor și ca artist sub influența sau în opoziție cu contemporanii săi, participă prin activitatea sau opera sa la frământările epocii. De aceea, menirea biografului este de a realiza și fixarea în timp și spațiu a individualității scriitorului, de a plasa viața și opera acestuia în cadrul evenimentelor politice și culturale ale timpului său, stabilind cauzele sociale ale creației sale, ca și ecoul ei în conștiința contemporanilor. Este un aspect esențial al biografiei, în care metoda marxistă de cercetare își dezvăluie din plin superioritatea față de vechile metode ale istoriografiei literare, cercetarea căpătînd acum o solidă fundamentare științifică.

Prin prisma acestor considerente să examinăm cîteva biografii și cîteva capitole de biografie din cuprinsul monografiilor apărute. Chiar dacă nu se poate vorbi de o tradiție puternică, genul biografic are în literatura română, prin B. P. Hasdeu, N. Iorga, E. Lovinescu, T. Vianu, Șerban Cioculescu, cîteva reprezentanți de prestigiu, iar biografiile închinat lui Eminescu și Creangă și galeria impresionantă de portrete din *Istoria literaturii române...* făurite de G. Călinescu constituie modele ale genului. Pare cu atît mai surprinzătoare constatarea că biografia de tipul portretului literar „totalitar”, cum îl numește G. Călinescu, nu are astăzi la noi prea mulți adepți. E drept că intuiția și puterea de creație a unui mare romancier cum este Călinescu sînt în măsură să descurajeze un tînăr istoric literar care s-ar angaja într-o astfel de încercare, dar poate că și teama excesivă, deseori nejustificată, de a tinde spre un portret original, unitar, folosind mărturiile și cercetările anterioare, oricît de notorii, doar ca puncte de plecare, la care se adaugă dificultatea învingerii unor prejudecăți de ordin biografic ar explica această reticență. Încercările, mai mult sau mai puțin reușite, nu au lipsit totuși (vezi cele două cărți despre Ibrăileanu semnate de Al. Piru și S. Bratu), și dintre cele mai recente luăm în discuție aici *B. Delavrancea* (1964) de Al. Săndulescu (care se încadrează parțial în categoria „portretelor”) și *Anton Pann* de Paul Cornea (1964). Simpla parcurgere a sumarului acestor volume relevă preocupări comune — în linia biografiilor călinesciene — mai întii de organizare a capitolelor în vederea definirii unei noi laturi a personalității scriitorului (cap. *Năzuințe și rătăciri*, *Permanențe*; *Un Anacreon în papuci...*), apoi preocuparea pentru evocarea (uneori chiar cu mijloace literare) a mediului ambiant și realizarea unor profiluri de contemporani (*Din Delea Nouă la Sf. Sava*; *Bucureștii unei răs_pîntii de drumuți și reprezentantul lor literar*). În capitolele închinat vieții lui Delavrancea, Al. Săndulescu interpretează atent datele biografice, le subliniază semnificațiile, acordă atenție, mai ales în prima parte, stabilirii trăsăturilor de caracter și temperamentale, trăsăturilor fizice (lucru rar în biografiile actuale), evocă, deseori cu plasticitate, locuri pe unde a trecut eroul. Treptat, însă, scade interesul pentru evoluția caracterului, pentru portretul moral al omului

și artistului. Personalitatea sa rămîne neîmplinită, datorită neglijării unor aspecte intime (viața de familie) și a unor ipostaze fundamentale pentru înțelegerea scriitorului: procesul de creație al lui Delavrancea, tipul de orator.

Dorind să îmbogățească și să aprofundeze imaginea lui Anton Pann, Paul Cornea începe cu conturarea sumară a profilului caracterologic, extras dintr-o succintă consemnare a peregrinărilor poetului și dintr-o analiză a condiției sale sociale. Apoi investigația se extinde, subordonată celor două aspecte esențiale: ce reprezintă Pann „socialmente” și care sînt „valențele sale individuale” — scriitorul căpătînd o individualizare distinctă în mișcarea literară a epocii. Folosind cîteva documente, în sensul interpretării lor intuitive, P. Cornea descoperă „o întreagă claviatură sufletească”, înlocuind vechea imagine simplificatoare cu un Anacreon „care plînge cu lacrimi adevărate”. Poate că nu greșim dacă recunoaștem aici, în felul de a citi „printre rînduri” o mărturie, aceeași influență a autorului *Vieții lui Eminescu*.

Un alt tip de biografie ar fi cea înțeleasă ca o reconstituire minuoasă, exactă, a vieții, în strictă ordine cronologică, întemeiată pe cercetări arhivistice și anchete de teren preliminare. Metoda a fost ilustrată și de G. Călinescu, care a dovedit din nou, prin *N. Filimon* și *Gr. Alecsandrescu*, că își poate adapta mijloacele de cercetare la specificul scriitorului studiat și la stadiul cunoștințelor despre viața acestuia. Au rezultat două biografii (nedesprinse, de astă dată, de analiza operei), care impresionează prin densitatea și scrupulozitatea documentară. Spre deosebire de biografiile anterioare, autorul lasă acum să se vadă, pînă în cele mai mici detalii, baza imensei documentări deasupra căreia s-a ridicat construcția propriu-zisă: portretul scriitorului și analiza operei sale. Neajunsurile metodei nu au putut fi, însă, peste tot ocolite și de aici impresia de erudiție obositoare (mai ales în *Gr. Alecsandrescu*) care pune în primejdie unitatea și claritatea ansamblului.

O lucrare bazată pe o metodă asemănătoare este *Viața lui Alecsandri* de G. C. Nicolescu. Înțelegînd prin „biografie științifică” „...reconstituirea cît mai completă a formației și personalității...” (p. 7), refacerea mișcătoare a fiecărui moment cît de cît însemnat din viața scriitorului, G. C. Nicolescu utilizează un material documentar impresionant, folosit cu ambiția epuizării totale a subiectului. Scopul este în bună parte realizat, viața și activitatea lui Alecsandri, integrate cu precizie și simț istoric în epocă, sînt expuse pe larg, susținute prin documente cunoscute sau inedite. Polemizînd, implicit sau explicit, cu istoricii literari care au creat imaginea anterioară a poetului, autorul propune și argumentează acceptarea unui „nou” Alecsandri, scriitor multilateral și profund, observator lucid și critic al societății, militant neobosit pentru progres, la care se adaugă și o imagine inedită a omului: sensibil, generos, capabil de sentimente adînci și durabile. Și această imagine se impune, (măcar parțial) în cele din urmă, în ciuda unor deficiențe de viziune. Principala este, fără îndoială, (cum s-a

mai arătat), atitudinea nu îndeajuns de obiectivă care să-i permită istoricului literar să judece imparțial, cu spirit critic și exigență, faptele și manifestările publice ale poetului, părerile sale, bogata creație literară. Impresia, tot mai accentuată spre sfârșitul cărții, de „apărare” a scriitorului în fața oricărei mai vechi sau posibile „acuzatii”, de exagerare a meritelor sale, oricât ar fi fost ele de mari, este totuși vizibilă.

Cazul cu totul singular în literatura română al lui Panait Istrati a făcut obiectul unei ample monografii semnată de Al. Oprea (1964). În fața unui material neobișnuit de contradictoriu, în care măturările autentice se amestecă cu legende și denaturări tendențioase, autorul, lăsînd pe un plan secundar preocupările de compoziție și stil, a preferat sub aspect biografic, să alcătuiască „un dosar” voluminos, cu ajutorul căruia să „deşelenească” terenul atât de încîlcit, cu multe porțiuni necercetate pînă acum, al vieții scriitorului. Dosarul este interpretat „piesă cu piesă”, cu citate ample din presa vremii, fiecare încercare de a explica contradicțiile atitudinii politice ale lui P. Istrati este făcută cu mare prudență, orice ipoteză este susținută cu „probe” convingătoare. Remarcabil în această privință este capitolul *P. Istrati și U.R.S.S.*, în care controversatul episod este clarificat printr-o analiză minuțioasă și o confruntare nepărtinitoare a faptelor. Gesturile derutante ale scriitorului sînt mereu raportate la limitele concepției sale, la împrejurările politice, diversele influențe exercitate, la temperamentul și chiar la dispozițiile sale de moment. Al. Oprea nu se mulțumește să adune și să confrunte faptele, deși „ancorarea în concret” e mereu prezentă. În reconstituirea biografiei, el stabilește o premisă, o „cheie” care să-i permită înțelegerea personalității autorului *Chirei Chiralina*. E vorba de existența celor două „euri”, „cel generos” și „cel individualist”, care, în condițiile social-politice date, au determinat involuția sa ideologică, neobișnuită și tragică. Aspectul sub care cartea rămîne deficitară este cel al portretisticii. Datorită și unor stîngăcii de construcție, monografia e lipsită de imaginea vie a eroului, relatarea tribulațiilor politice copleșește închegarea unui portret unitar. Timidele încercări de însuflețire a unor momente memorabile (întîlnirea cu Romain Rolland, de pildă), sînt repede abandonate.

Sub raportul preocupărilor biografice de care ne ocupăm acum, mai întîlnim o categorie de monografii în care ponderea biografiei este foarte redusă, faptele de viață slujind doar pentru determinarea împrejurărilor în care a fost concepută o anumită operă. Așa procedează Mircea Zăciu în recenta sa reconsiderare asupra lui I. Agîrbițeanu. După evocarea, ușor idilică, a copilăriei, autorul acordă atenție colaborărilor la reviste și, mai ales, formării concepțiilor ideologice ale scriitorului sub influența dogmelor canonice și a ideologiilor poporaniste și socialiste, fără a omite condiționarea social-istorică. Deci, partea biografică este redusă, intenționat, la rolul de suport pentru analiza operei. Mult mai expeditiv este Ov. S. Crohmălniceanu în studiul monografic închinat lui Lucian Blaga (1963). Paginile de biografie, cu ciudate accente de necrolog („O boală neiertătoare a între-

rupt din nefericire..."; p. 21) nu depășesc informația unei rubrici de dicționar enciclopedic. De altfel, scoaterea lor din volum nici n-ar fi resimțită, exegeza lui Crohmălniceanu avînd cu totul alte obiective.

O cercetare oricît de sumară a monografiilor apărute în ultimii ani evidențiază progresul realizat și în reconstituirile biografice. Se remarcă efortul spre o investigație științifică mai profundă, uneori chiar cu documente și mărturii inedite, dorința de a propune soluții noi unor probleme în litigiu. Este vădită depășirea explicării simpliste, sociologice-vulgare, a relațiilor dintre scriitor și mediul social, înlocuită, de cele mai multe ori, cu surprinderea legăturilor intime dintre ambianța social-istorică (văzută și ea cu sporită profunzime) și scriitor. În funcție de concepțiile și înclinațiile artistice și temperamentale ale acestuia. Deficiențele nu lipsesc însă, și poate că cea mai însemnată rămîne factologia, fărîmițarea expunerii prin înșirarea neselectivă și nesemnificativă a faptelor. Cînd nu mai este metodă, ca la pozitiviști, aglomerarea obositoare și fără discernămint a datelor biografice trădează lipsa unei viziuni unitare, nesensizarea coordonatelor de bază ale evoluției artistului. „Scopul biografiei este viața, nu faptele...”, nota G. Călinescu în postfața *Vieții lui Eminescu*, de aceea eforturile biografului trebuie să se îndrepte spre conturarea „profilului esențial” al unui scriitor, spre refacerea întregului său univers spiritual, element hotărîtor pentru înțelegerea operei.

Monografia unui scriitor înseamnă, în accepția obișnuită, „clasică” a termenului, „viața și opera”, schemă într-o măsură simplificatoare, dar care nu poate împiedica tratarea mai amplă, dialectică, a subiectului, după concepții superioare celei care i-a dat naștere. Ținînd seama de existența acestor două mari centre care concentrează, în planul istoriei literare, personalitatea unui scriitor, principala problemă de metodă este alegerea modului de tratare a lor, concomitentă sau separată. Preferința monografilor pentru o soluție sau alta a stîrnit, acum cîțiva ani, discuții contradictorii în rîndul recenzenților și chiar al autorilor, problema fiind reluată și rezolvată diferit și în ultimele articole teoretice și de sinteză. Susținătorii tratării separate, în același volum sau în volume diferite (Al. Piru, mai recent L. Bote. M. Adrian), argumentează prin necesitatea unei continuități, a unui fir unic în evocarea biografică, din considerente de conținut (reconstituirea vieții sub toate aspectele) și de formă (unitate stilistică, compoziție); iar ca exemplu de reușită remarcabilă sînt date, cel mai frecvent *Viața lui Eminescu* și *Opera lui Eminescu* ale lui G. Călinescu. Partizanii acestui punct de vedere nu țin însă seama că în cazul scrierilor amintite nu avem de-a face cu o monografie, ci cu două lucrări pe deplin autonome (biografie și exegeză multilaterală a operei), cu obiective, principii metodologice și mijloace de realizare distincte. Este un mod de a investiga și a sintetiza personalitatea creatoare a unui scriitor, care, foarte adecvat în cazul lui Eminescu și beneficiînd de arta de a portretiza și pătrunderea analitică a lui G. Călinescu, a dat două lucrări fundamentale pentru cunoașterea poetului. Ceea ce nu înseamnă că simpla aplicare a schemei călinesciene, fără a ține seama de natura fiecărui scri-

itor și de posibilitățile și mijloacele de cercetare ale istoricului literar, garantează reușita lucrărilor. Apoi, o astfel de tratare nu exclude existența monografiei, considerată ca o specie critică independentă care urmărește realizarea unei viziuni integrale asupra vieții și operei unui scriitor. Părerea opusă, susținută (teoretic și practic) de Al. Dima, Const. Ciopraga, Al. Săndulescu ș.a. pornește de la premisa că laturile existenței unui scriitor reprezintă o unitate dialectică. Corelația dintre viață și operă, împletirea planului biografic cu cel al creației favorizează în mai mare măsură obținerea unei sinteze superioare asupra personalității artistice studiate în cadrul monografiei. Oricât ar fi de bogată în evenimente, viața unui scriitor nu prezintă interes pentru istoria literară dacă nu este considerată ca o cale însemnată de explorare a creației sale. Metoda nu este universal aplicabilă pentru că evoluția scriitorului are complexitatea și specificul ei, iar în explicarea unui fenomen literar intervin și alți factori. De altfel, orice metodă, oricât de valoroasă în sine devine o schemă rigidă și stîmjenitoare dacă nu este potrivită obiectului cercetării, stadiului investigațiilor și, în ultima instanță, personalității cercetătorului. Dar în măsura în care istoricul literar își propune o monografie a scriitorului și nu o biografie însoțită de analiza operei, cercetarea dialectică, determinarea reciprocă a faptelor de viață și de creație impun, credem, o întrepătrundere logică a biografiei, în înțelesul ei superior, cu urmărirea etapelor de cristalizare a forțelor creatoare. Metoda cere din partea cercetătorului o aplicare suplă a principiilor teoretice, mînuirea sigură a mijloacelor de investigare, supunere flexibilă la obiectul cercetării sale. Istoricul literar să nu considere fiecare operă ca o reflectare mecanică a unui episod din viață, să nu transforme cercetarea într-o înșușire lineară, monotonă a datelor biografice întreruptă de înregistrarea și analiza unui volum apărut. El trebuie să organizeze și să ierarhizeze faptele după semnificația lor, să ajungă la o stăpînire deplină a tuturor cunoștințelor despre scriitor și epoca sa, care să-i permită o justă viziune de ansamblu, trebuie să posede capacitatea de a urmări cu consecvență și claritate traiectoria eroului său, de a concentra materialul în jurul unor aspecte esențiale, a căror sinteză să lumineze portretul moral al scriitorului, profilul său ideologic și artistic. Cei care contestă metoda îmbinării vieții cu exegeza operei argumentează prin analiza monografiilor neizbutite, cu vădite stîngăcii și inconsecvențe metodologice, dovadă că nu metoda în sine este contestabilă, ci inabilitatea aplicării ei, așa cum nereușita unui roman nu subminează cu nimic specia lui literară. Un număr apreciabil de monografii mai vechi și mai noi în care metoda amintită a dat rezultate remarcabile confirmă valabilitatea și oportunitatea ei, atunci cînd este folosită cu pricepere și, mai ales, adaptată la împrejurările particulare ale biografiei fiecărui scriitor. Este cazul monografiei lui G. Călinescu despre Filimon, unde viața și activitatea publicistică și literară sînt restabilite treptat, paralel, împletind sintetizarea activității dintr-un anumit domeniu (cronicar muzical, cronicar teatral, arhivar), cu stabilirea orizontului cultural (*Cultura*) și cu „popasurile” analitice de exe-

geză a operelor literare (*Fr. Staaps, Mateo Cipriani, Slujnicarii, Ciocoi vechi și noi*). Încadrat în epocă prin numeroasele referințe la evenimentele vremii și la contemporanii săi, lui N. Filimon i se delimitează apoi originalitatea, fără a se neglija influențele primite, într-un capitol de sinteză (*Arta literară*), fixându-i-se cu exactitate locul în cadrul literaturii române.

Într-o monografie remarcată de critica literară pentru metoda și soliditatea ei științifică, Al. Dima concepe viața și opera lui Alecu Russo în mod dialectic, ca „fețele complementare” ale aceleiași existențe. Capitolele biografice se îmbină cu dezvoltarea etapelor creației, când maturizarea ideologică și artistică a militantului patruzecioplist se cristalizează în scrieri care exprimă cu o fidelitate neobișnuită personalitatea autorului lor. Metoda aleasă îi permite istoricului literar să surprindă evoluția concepțiilor lui Alecu Russo de-a lungul activității sale, geneza și formarea treptată a ideilor sale din domeniul politic și cultural. Capitolelor de sinteză parțială, pe etape, li se adaugă un remarcabil capitol final, care trasează liniile principale ale împlinirii personalității lui Russo, ecoul activității sale în epocă și drumul anevoios pînă la impunerea valorii lui în posteritate. O metodă asemănătoare întîlnim în monografia *Calistrat Hogăș* (1960). Echilibrată și unitară, cartea lui C. Ciopraga urmărește cuprinderea personalității scriitorului din toate unghiurile posibile: biografia amănunțită și nuanțată vizînd realizarea portretului, încadrarea în epocă și depistarea influențelor, extragerea atitudinilor față de viață și artă și, mai cu seamă, analiza atentă și completă a operelor literare, sesizarea specificului artei sale — toate sintetizate apoi într-un *Profil în posteritate*. Mai recent, Al. Săndulescu în ultima sa monografie *B. Delavrancea*, îmbină armonios, într-o lucrare destul de bine încheată, biografia și activitatea publicistică și politică cu analiza operelor și sintetizarea concepțiilor estetice. Considerînd creațiile de seamă ca momente „de maximă concentrare a forțelor scriitorului”, întrerupe relatarea biografică pentru a le analiza, sub multiple aspecte, fără a pierde din vedere însă, unitatea întregii lucrări. În cazul lui Panait Istrati, Al. Oprea a fost mai puțin preocupat de sistematizarea și recordarea capitolelor (o și recunoaște în postfața cărții), de aceea îmbinarea biografiei cu evoluția concepțiilor și a creației scriitorului, deși utilă pentru descifrarea „enigmelor” activității scriitorului îngreuiază constituirea unei imagini unitare. Capitolele de analiză și cele biografice alternează aproape independent unele de altele.

Deși mai puțin întîlnită în ultimii ani, metoda separării totale a biografiei de analiza operei a dat și ea rezultate pozitive (în *Gr. Alecsandrescu* de G. Călinescu, *Cezar Petrescu* de M. Gafița, *Gh. Brăescu* de N. Gheran, *T. Arghezi* de Ov. S. Crohmălniceanu ș.a.), dovadă că în cele din urmă, soluția care se potrivește cel mai bine scriitorului este cea mai bună.

Numărul sporit de monografii literare apărute în ultima perioadă este însoțit de o diversificare a formulelor metodologice, a modurilor de studiere monografică, ceea ce dovedește încă o dată că am intrat

într-o fază de maturizare a istoriografiei noastre literare, caracterizată și prin desprinderea unor individualități distincte de cercetători literari. Autorii dovedesc, în majoritatea cazurilor, pătrundere și intuiție în alegerea tipului de monografie care să convină cel mai bine scriitorului studiat, dar și aptitudinilor lor critice. Discuțiile teoretice și cu caracter de sinteză sînt necesare acum, mai ales cînd urmăresc clasificarea monografiilor, oportunitatea și eficiența metodelor de cercetare utilizate și măsura în care aceste metode corespund obiectivelor fixate inițial. O examinare succintă, din punctele de vedere enunțate mai sus, a cîtorva monografii apărute în ultima vreme ni se pare justificată.

Pentru reconsiderarea operei lui Agîrbiceanu, M. Zăciu adoptă metoda parcurgerii cronologice integrale a etapelor creatoare ale scriitorului, susținute de informarea biografică și precedată de o incursiune istorică pentru stabilirea „contextului social și cultural”. Ținînd seama de vastitatea operei și de faptul că puțini istorici literari au străbătut-o în întregime, metoda pare a fi cea mai oportună. Cercetarea urmărește semnificațiile sociale, obiectivele tematice, prezentarea galeriei tipologice și, numai după aceea, veridicitatea și originalitatea transpunerilor pe plan artistic. Creația lui Agîrbiceanu este văzută din perspectiva luptei dintre „cei doi Popa Man”, dintre observația realistă și concepția predominant teologică despre lume. Rezultatele analizelor succesive sînt adunate într-un capitol final care sintetizează, clar și precis, principalele coordonate ale operei lui Agîrbiceanu, originalitatea și realismul oglindirii satului ardelean. Fără a i se neglija limitele ideologice și artistice, scriitorul este așezat, din punct de vedere tematic și al mijloacelor artistice specifice, între Slavici și Rebreanu. Ceea ce nemulțumește și sub aspect metodic este plasarea unui amplu preambul în fruntea volumului, în care M. Zăciu se „răfăiește” cu toți istoricii literari care nu au recunoscut valoarea lui Agîrbiceanu și se lansează în polemici premature înainte de a analiza el însuși opera și de a-și expune propriile argumente critice.

La cele spuse anterior despre structura monografiei *B. Delavrancea*, trebuie să mai adăugăm axarea analizei pe relevarea filonului de bază al creației scriitorului: realismul. Interpretarea creațiilor literare este precedată de prezentarea cronologică și pe probleme a concepțiilor estetice. Eroii sînt împărțiți în tipuri centrale, urmăriți genetic și evolutiv, cu raportări la literatura română și străină. În ciuda unor explicații simpliste (de pildă, interesul lui Delavrancea pentru viața rurală prin originea tatălui său, căruțaș), Al. Săndulescu dovedește suficientă pătrundere în condiționarea socială a faptelor. Analizele literare vădesc discernămint critic (mai puțin supralicitarea nuvelei *Sultânica*) și o justă dozare a problemelor de conținut cu cele privind realizarea artistică. Al. Săndulescu manifestă apoi grijă pentru îmbinarea capitolelor dovedind preocupări de compoziție și construcție, destul de rar întîlnite la istoricii literari din generația mai nouă.

Al. Oprea fixează de la început perspectiva din care va fi scrutată personalitatea scriitorului: Istrati e „un destin neobișnuit”, un

„caz“, care trebuie „rejudecat“. Incursiunea în biografie ia, nu o dată, aspectul unei dezbateri în care se expun pe larg părerile „pro“ și „contra“, încercându-se, de multe ori cu succes, descoperirea adevărului. Abundența faptelor și a explicațiilor alternează cu constatări concludive, sintetice, pentru a caracteriza o etapă din traiectoria neobișnuită a acestui „Gorki balcanic“. Analiza literaturii lui P. Istrati este subordonată găsirii răspunsurilor la „întrebările capitale“, legate de explicarea originalității sale, de specificul național al operei și de apartenența sa la literatura română. Al. Oprea reface drumul creației lui P. Istrati de la primele licăriri ale talentului pînă la fulgerătorul succes european. În interpretarea semnificațiilor destinului eroilor istratieni, istoricul literar minuieste cu siguranță criteriile sociologice (cu unele excese, pe alocuri), stabilind cu subtilitate determinantele sociale (dar și cele psihologice, temperamentale) ale comportării lor. Este constantă preocuparea de a găsi „cheia de boltă“ care să permită înțelegerea semnificațiilor adinci ale povestirilor lui Panait Istrati. Capitole speciale sînt dedicate „artei povestitorului“ și „specificului ei românesc“, în cadrul cărora se stabilesc trăsăturile particulare ale măiestriei scriitorului, motivele constante, cu scurte, dar convingătoare analize pe text. Judecata ideologică și artistică este cel mai adesea fermă, obiectivă, insuficiențele și „golurile artistice“ fiind explicate prin contradicțiile și limitele concepției scriitorului, prin alunecările naturaliste și depărtarea treptată de aspirațiile poporului. Relevabilă este străduința de a încadra opera în circuitul literaturii europene. Exceptînd unele poze grandilocvente (...trebuie să ne delimităm și față de tezele lui Hegel“, p. 308), sînt notabile rigurozitatea și caracterul judicios al investigației.

Metoda îmbinării studiului istorico-literar cu arta portretizării morale și psihologice și evocarea mediului ambiant își află o aplicare reușită în ultima monografie despre Anton Pann. Preocupările dominante sînt concentrate în capitole distincte. Evocarea Bucureștiului și a mediilor sociale în care a trăit Anton Pann este urmată de realizarea portretului scriitorului. Opera este cercetată de la „izvoare“, (se discută, de fapt, problema izvoarelor), iar concepția despre lume este dezvoltată într-un capitol substanțial (*Filozofia bunului-simț*) care are darul de a lumina din punct de vedere filozofic și etico-social întreaga operă a lui Pann, întregind, în același timp, personalitatea sa culturală și artistică. Specificului și originalității aceleia care a scris *Povestea vorbeii*, le este închinat capitolul *Scriitorul*, unde pasajele analitice se împletesc cu caracterizări generale care presupun o analiză prealabilă, dar a cărei dezvoltare autorul a evitat-o. *Judecata posterității* înregistrează drumul sinuos al valorificării operei lui A. Pann de către istoria literară, surprinzînd și ecouri ale ei în opera unor poeți de mai tîrziu. După cum se vede, Paul Cîrnea preferă evocarea, sinteza, sugerarea, în locul exegezelor minuțioase care ar periclita unitatea compozițională și accesibilitatea expunerii.

Activitatea și creația bogată, dar inegală și contradictorie, a lui Cezar Petrescu formează obiectul unei analize multilaterale în mono-

grafia lui M. Gafița. Autorul are meritul de a fi găsit metoda cea mai potrivită studierii unui scriitor contemporan, puternic ancorat în viața publicistică și literară. În locul unei biografii obișnuite, el preferă realizarea „traectoriei literare”, refacerea activității de scriitor și gazetar de-a lungul unei perioade bogate în evenimente și transformări radicale. Stabilirea evoluției ideologice, a concepțiilor despre artă și a afinităților cu scriitorii epocii din secțiunea a doua a cărții, este continuată firesc cu dezbaterile principalelor aspecte ale prozei lui Cezar Petrescu, analiză pătrunzătoare, dovedind o justă orientare ideologică și exigență critică în aprecierea valorilor artistice. (O excepție o constituie, poate, încercarea de a reconsidera *Romanul lui Eminescu*, prin „corectarea” aprecierilor nefavorabile ale lui G. Călinescu din *Istoria literaturii române...*). M. Gafița nu a omis nici particularitățile procesului de creație al scriitorului studiat, nici specificul artei sale, sub raport compozițional și stilistic, deși pe primul plan s-au aflat conținutul social și tematica operelor. Datorită unei concepții clare asupra obiectivelor propuse, urmărite cu destulă consecvență, M. Gafița reușește, în majoritatea cazurilor, să ocolească descriptivismul excesiv, realizând o grupare a lucrărilor „după criteriile proprii”, în vederea desfășurării coordonatelor operei.

Propunându-și o „monografie a operei” lui Creangă, Zoe Dumitrescu-Bușulenga își fixează ca principal obiectiv al cercetării determinarea raportului dintre contribuția originală a scriitorului și fondul popular al operei sale. Pe parcursul expunerii, aria cercetărilor se lărgeste sensibil, implicând și alte unghiuri de investigare, rezultatul fiind o exegeză bogată în interpretări inedite, cu o apreciabilă structură istorico-literară și comparatistă. Analiza este pregătită metodic cu o „critică a criticii” care trece în revistă contribuțiile mai însemnate la cunoașterea și valorificarea operei lui Creangă. Un capitol „cheie”, *Etos și umanism popular. Realism folcloric*, indică liniile de dezvoltare ale analizelor ulterioare și emite principalele puncte de vedere în interpretarea operei. Etapele dezvoltării realismului și a caracterului satiric al operei lui Creangă sînt dezvăluite, apoi, printr-o parcurgere atentă a fiecărei creații în parte. Comicalul lui Creangă, sau „rîsul”, cum îl numește autoarea, este urmărit pe „izvoare”, în realizarea personajelor comice și în specificul narațiunii, cu accentuarea excesivă a caracterului satiric. Demonstrația se încheie surprinzător cu un capitol intitulat *Cîteva observații pe marginea stilului lui Creangă*. O disociere care se vrea atît de riguroasă logică și sistematică nu se poate termina cu „cîteva observații pe margine...” (e și impropriu ca titlu de capitol de sinteză). Numeroasele procedee stilistice înșirate nu au coerența argumentației de pînă aici. Dar principala obiecție în privința principiilor de cercetare rămîne tributul plătit interpretărilor sociologice. Explicarea apariției lui Creangă „fiindcă momentul istoric o cerea” (p. 50), exagerarea caracterului criticist, satiric al operei sale sau identificarea „rîsului” lui Creangă cu cel al țaranului care știe că „forțele răului vor fi întotdeauna înfrînte pînă la sfîrșit” (p. 157) sînt exemple elocvente de simplificări vulgarizatoare.

În primul volum dintr-o proiectată trilogie monografică închinată lui M. Sadoveanu, Savin Bratu adoptă o metodă rar folosită la noi. Realizând pentru început o „biografie a operei”, el urmărește geneza fiecărei creații, o explică, înregistrează ecoul ei în conștiința contemporanilor. Metoda este dominant analitică, descriptivă chiar, dar vizând, uneori, stabilirea unor coordonate pentru sinteza ulterioară. E o muncă impresionantă de „digerare” lentă a unui material uriaș, ne-străbătut poate de nimeni pînă acuma în întregime, a cărei utilitate este necontestabilă. Scopul declarat al acestei restaurări este stabilirea universului sadovenian, a formării sale progresive, nu pe baza unor intuiții și generalizări pripite, ci pe fundamentul unei minuțioase analize. (Metoda este asemănătoare cu cea folosită de G. Călinescu în primele volume din *Opera lui Eminescu*, de la care se revendică, într-o măsură). Formarea și evoluția concepțiilor scriitorului, urmărirea de critic, sînt sprijinite pe o înregistrare atentă, răbdătoare, a publicisticii lui Sadoveanu, a fiecărei atitudini sociale sau politice exprimate. Vizată ca un obiectiv permanent, „critica criticii” expune pe larg, cu luări de atitudine nu totdeauna distincte, felul cum a fost primită, discutată, judecată opera sadoveniană de către critica literară a vremii. Sînt destrămate treptat, cu curaj, prejudecăți fixate decenii de-a rîndul, formule limitative sau false privitoare la creația marelui scriitor. Metoda aplicată nu dă rezultatele dorite atunci cînd autorul pierde din vedere obiectivele principale: reconstituirea universului sadovenian, evoluția concepțiilor artistice în raport cu clarificarea ideologică. Dacă mai adăugăm puterea de selecție scăzută și exagerarea metodei descriptive, ne explicăm destul de numeroasele pasaje „neutre”, de acumulare ne semnificativă de opere, rezumate ca într-un fișier.

Metoda lui Ov. S. Crohmălniceanu utilizată în *Lușian Blaga* este cea a demonstrației bazată pe argumentarea succesivă a unor afirmații inițiale cu caracter sintetic. Urmărind consecvent punctele de reper fixate dintru început, criticul va releva pe rînd caracterul singular al liricii lui Blaga, rădăcinile și trăsăturile dominante ale sistemului său filozofic, liniile de interferență dintre concepția filozofică și poezie. În analiza volumelor de versuri, Crohmălniceanu procedează la fel de sistematic: depistează sursele și motivele principale ale lirismului lui Blaga, le compară și le delimitează de poezia expresionistă germană, surprinde, în sfîrșit, valorile poetice, dar și inconsistența dramatică a pieselor de teatru. Demonstrația se încheie firesc cu aprecierea poeziei „sub raport expresiv” și cu sesizarea „facturii ei personale”. Argumentația, însoțită de citate concludente, e pasionantă, convingătoare, deși o sistematizare atît de riguroasă nu a putut evita unele generalizări simplificatoare.

În linii mari, cu diferențe sensibile și inevitabile interferențe, monografiile actuale, după cum s-a observat, ar putea fi împărțite în: *studii de istorie literară* — formulă consacrată de îmbinare a biografiei cu analiza operei, *monografiile ale operei*, (de asemenea, cu o pondere serioasă a analizei istorico-sociale) și *eseul*, nu desprins de mij-

Spre deosebire de unele lucrări mai vechi, cele mai multe monografii pun un accent deosebit, în capitole speciale, pe specificul artei scriitorului, prin relevarea contribuției fiecărui scriitor la dezvoltarea literaturii române. Desigur că în acest sector fundamental pentru istoria și critica literară marxistă, perfecționarea și aprofundarea judecăților estetice rămân în continuare obiective de cea mai mare însemnătate. Operația de stabilire a originalității creației scriitorului se face cu tot mai multă competență, prin detectarea influențelor și surprinderea unor filiații literare pe terenul literaturii române și străine. Încercările de plasare a scriitorilor români în circuitul literaturii universale și atacarea unor probleme de literatură comparată, tentative destul de timide în prezent, merită o atenție sporită, cu condiția de a nu pierde simțul măsurii și obiectivitatea asocierilor. Merituoasă este preocuparea unora (destul de puțini) de a încheia expunerea monografică într-o construcție unitară, finisată, corespunzătoare obiectivelor de bază ale lucrării. Delimitarea capitolelor și legătura dintre ele tind să aibă o justificare logică și o ordine firească, dictată de dezvoltarea treptată a exegezei. Cu toate acestea, nesiguranța, încă vizibilă, în mînuirea terminologiei științifice, neglijarea accesibilității exprimării, întilnită uneori, ca să nu mai vorbim de impuritățile stilistice, influențează nefavorabil aspectul estetic al cercetărilor.

Stadiul actual al studiilor monografice ca și al celorlalte volume de sinteză, îndreptățește constatări îmbucurătoare, dar și exigență sporită din partea autorilor și criticii — garanție a succeselor de viitor.

LA MONOGRAPHIE LITTÉRAIRE ACTUELLE MÉTHODES ET STYLES

RÉSUMÉ

Après avoir précisé le terme de „monographie littéraire” et limité la discussion aux monographies consacrées à la vie et à l'oeuvre d'un écrivain, l'auteur de ce travail poursuit certains problèmes de méthode concernant l'élaboration de la biographie, les différents types de biographies rencontrés, le rapport entre „la vie et l'oeuvre” de l'écrivain.

L'auteur observe que la phase actuelle du développement de notre historiographie littéraire se caractérise aussi par la diversité des méthodes employées dans l'étude monographique des écrivains. Il analyse donc brièvement les types de monographies réalisés, ainsi que leurs procédés et leurs formules, signalant également certaines inconspicues et exagérations résultant de leur pratique.

La dernière partie du travail aborde l'aspect stylistique des monographies littéraires et l'emploi de la terminologie critique. On tente d'y reconnaître certains styles critiques distincts, découverts dans le processus d'individualisation.